

Slavomil Fischer, Jiří Škoda,
Zdeněk Svoboda, Ladislav Zilcher

SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKA

Edukace a rozvoj osob se specifickými
potřebami v oblasti somatické,
psychické a sociální

TRITON

TRITON
Praha/Kroměříž

SLAVOMIL FISCHER, JIŘÍ ŠKODA,
ZDENĚK SVOBODA, LADISLAV ZILCHER

SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKA

**Edukace a rozvoj osob se specifickými potřebami
v oblasti somatické, psychické a sociální**

SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKA

Edukace a rozvoj osob se specifickými
potřebami v oblasti somatické,
psychické a sociální

Učebnice pro studenty učitelství

**Slavomil Fischer, Jiří Škoda,
Zdeněk Svoboda, Ladislav Zilcher**

Slavomil Fischer, Jiří Škoda, Zdeněk Svoboda, Ladislav Zilcher

Speciální pedagogika

Edukace a rozvoj osob se specifickými potřebami v oblasti somatické,
psychické a sociální

*Tato kniha ani žádná její část nesmí být kopírována, rozmnožována ani jinak šířena bez
písemného souhlasu vydavatele.*

Autoři:

Slavomil Fischer

Jiří Škoda

Zdeněk Svoboda

Ladislav Zilcher

Recenzenti:

Doc. MUDr. Ilja Žukov, CSc.

Doc. PhDr. Tibor Vojtko, Ph.D.

© Slavomil Fischer, Jiří Škoda, Zdeněk Svoboda, Ladislav Zilcher, 2014

© Stanislav Juhaňák – TRITON, 2014

Cover © Renata Brtnická, 2014

Vydal Stanislav Juhaňák – TRITON,

Vykáňská 5, 100 00 Praha 10,

www.tridistri.cz

ISBN 978-80-7387-792-7

Obsah

Úvod	11
------------	----

TEORETICKÁ VÝCHODISKA SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKY

1 Vymezení speciální pedagogiky	13
1.1 Vymezení speciální pedagogiky, jejího předmětu a cílů	13
1.2 Pojetí a charakter speciální pedagogiky	15
1.3 Členění speciální pedagogiky	20
1.4 Souhrn	21
2 Znevýhodnění a integrace	23
2.1 Znevýhodnění a jejich klasifikace	23
2.2 Znevýhodnění a možnosti integrace	29
2.3 Souhrn	31
3 Základní metody pro diagnostiku a praxi	33
3.1 Speciálně pedagogická diagnostika a její obecné cíle	33
3.2 Charakteristika speciálně pedagogické diagnostiky	34
3.3 Základní metody speciálně pedagogické diagnostiky	35
3.4 Obecné metody speciálně pedagogické praxe	38
3.5 Souhrn	40
4 Vzdělávání jedinců se speciálními vzdělávacími potřebami	42
4.1 Vývoj přístupu ke vzdělávání znevýhodněných jedinců	42
4.2 Vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami v České republice	47
4.3 Speciální vzdělávání a jeho formy	51
4.4 Souhrn	54

PROBLEMATIKA EDUKACE A ROZVOJE OSOB SE SOMATICKÝM ZNEVÝHODNĚNÍM

5 Zdravotní a tělesné postižení	56
5.1 Vymezení zdravotního a tělesného postižení	56
5.2 Vymezení a význam pedagogiky tělesně postižených	59
5.3 Centrální obrny	62
5.4 Míšní obrny	80
5.5 Periferní obrny	80
5.6 Myopatie	81
5.7 Vrozené malformace	84
5.8 Specifika edukace žáků s tělesným postižením	87
5.9 Souhrn	102
6 Zdravotní znevýhodnění	104
6.1 Vymezení zdravotního znevýhodnění	104
6.2 Epilepsie	106
6.3 Alergie a astma	113
6.4 Roztroušená mozkomíšní skleróza (Sclerosis cerebrospondinalis multiplex)	118
6.5 Souhrn	123

EDUKACE A ROZVOJ OSOB S MENTÁLNÍ RETARDACÍ

7 Mentální retardace	125
7.1 Mentální retardace a příčiny jejího vzniku	125
7.2 Klasifikace a hodnocení (symptomatologie) mentální retardace	130
7.3 Typické znaky vybraných psychických funkcí a schopností	135
7.4 Možnosti edukace (výchovy a vzdělávání) mentálně retardovaných	137
7.5 Souhrn	148

EDUKACE A ROZVOJ OSOB S VYBRANÝMI PORUCHAMI PSYCHICKÉHO VÝVOJE

8 Specifické poruchy školních dovedností a motorické funkce	150
8.1 Specifické poruchy školních dovedností (poruchy učení)	150
8.2 Druhy SPU a jejich základní charakteristika	157
8.3 Specifická vývojová porucha motorické funkce	161
8.4 Charakteristika žáka s poruchami školních dovedností a motorické funkce	162
8.5 Reeducace specifických poruch učení	165
8.6 Chování žáků s poruchami školních dovedností a motorické funkce	171

8.7 Organizace péče o žáky s poruchami školních dovedností a motorické funkce	172
8.8 Souhrn	175
9 Pervazivní vývojové poruchy	176
9.1 Vybrané pervazivní poruchy a jejich charakteristika	180
9.2 Charakteristika projevů autismu	188
9.3 Edukace a rozvoj jedinců s autismem	191
9.4 Souhrn	194

SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÁ PRAXE U OSOB S VYBRANÝMI PORUCHAMI CHOVÁNÍ A SOCIÁLNÍCH VZTAHŮ

10 Patologické jevy spojené s prostředím rodiny jako problém pro speciální pedagogiku	196
10.1 Poruchy ve výchově a funkcích rodinného prostředí	198
10.2 Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (syndrom CAN)	202
10.3 Psychická deprivace v dětství	206
10.4 Rizikové faktory a sociální důsledky nevhodného působení rodiny	207
10.5 Souhrn	210
11 Vývojové poruchy chování v dětském věku a dospívání	212
11.1 Terminologické pojetí poruch chování	212
11.2 Příčiny vzniku a rozvoje poruch chování	215
11.3. Klasifikace poruch chování	218
11.4 Poruchy chování a vývoj disociality	221
11.5 Vybrané poruchy chování a jejich klinické znaky	224
11.6 Porucha aktivity a pozornosti (ADHD, ADD)	228
11.7 Možnosti práce s jedinci s poruchami chování	230
11.8 Účinnost práce v případech poruch chování	234
11.9 Souhrn	235
12 Závislost a zneužívání psychoaktivních látek	237
12.1 Psychoaktivní látky	237
12.2 Poruchy vyvolané zneužíváním psychoaktivních látek	238

12.3 Faktory zvyšující pravděpodobnost rozvoje závislosti na psychoaktivních látkách	242
12.4 Závislost a škodlivé užívání alkoholu	245
12.5 Závislost a škodlivé užívání vybraných nealkoholových látek	247
12.6 Sociální důsledky, možnosti léčby a prevence	249
12.7 Souhrn	254
13 Delikventní chování	255
13.1 K pojmům delikvent, delikvence, kriminalita	255
13.2 Faktory zvyšující pravděpodobnost kriminálního chování	256
13.3 Osobnostní a psychické charakteristiky delikventů	261
13.4 Typologie delikventní subkultury	264
13.5 Možnosti práce s delikventními jedinci	269
13.6 Účinnost terapie a práce s delikventy v rámci penitenciárního procesu	274
13.7 Souhrn	276
Summary	278
Použitá literatura	284
Slovník používaných zkratk	294
Jmenný rejstřík	295

Úvod

Publikace *Speciální pedagogika – Edukace a rozvoj osob se specifickými potřebami v oblasti somatické, psychické a sociální*, je určena širšímu okruhu čtenářů. Je koncipována jako odborný text, jehož cílem je seznámit zájemce s vybranými důležitými aktuálními problémy vědního oboru speciální pedagogika. Mezi takové zájemce mohou patřit speciální pedagogové, psychologové a další specialisté, jejichž posláním je výkon tzv. pomáhajících profesí. Mohou ji využít všichni ti, kteří chtějí nebo potřebují získat základní přehled o speciální pedagogice jako vědním oboru, o základních okruzích problémů, se kterými se ve své praxi setkávají a potýkají. Text je určen i těm, kteří se na takové povolání, respektive lépe řečeno poslání, teprve připravují.

Předložená publikace navazuje na původní text knihy *Speciální pedagogika: Edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*, které vydalo nakladatelství TRITON v roce 2008. Text této předchozí publikace je doplněn o aktuální poznatky a rozšířen o výsledky výzkumů renomovaných odborníků oboru, a také o vlastní výsledky autorů této publikace, dosažené v rámci řešení různých výzkumů a grantů. Do předložené publikace byly zařazeny také nové kapitoly. Ty se týkají zejména vývoje a současného postoje společnosti vůči spoluobčanům, kteří jsou předmětem podpory vzhledem k svému znevýhodnění.

Dále jsou v textu rozebírány vybrané problémy speciálně pedagogické teorie a praxe. Jedná se například o problematiku edukace a rozvoje osob se zdravotními a tělesnými handicap, nebo o otázku edukace a rozvoje osob s mentální retardací. Dále je to mimo jiné otázka edukace a terapeutické práce s jedinci s vybranými poruchami psychického vývoje. Učební text je zakončen rozbořem problematiky vývojových poruch chování a sociálních vztahů. Pozornost je věnována nejprve vývojovým obdobím jedince, souvisejícím se školní docházkou a dospíváním. V následujících kapitolách se učební text zabývá společensky závažnějšími poruchami chování. K těm patří společensky závažná témata,

týkající se úlohy a možností speciální pedagogiky při práci s jedinci, u nichž můžeme hovořit o delikvenci. Předložený text samozřejmě nemůže poskytnout vyčerpávající informaci o každém diskutovaném okruhu speciální pedagogiky. Tato problematika je natolik obsáhlá, že je otázkou, zda ji vůbec lze celou postihnout a komplexně pojednat v rámci jedné publikace. Pozornost je proto věnována jevům, se kterými se mohou všichni, jimž je publikace určena, s vyšší mírou pravděpodobnosti setkat ve své praxi.

K jednotlivým okruhům problémů, kterými se publikace zabývá, je přistupováno multidisciplinárním způsobem. Každý okruh či problém speciální pedagogiky, popisovaný v textu, je vymezen a charakterizován v aktuální terminologii. Pozornost je soustředěna na postižení biopsychosociálních příčin vzniku a rozvoje konkrétní poruchy či znevýhodnění, a na specifičnost odlišností v oblasti somatické, psychické a sociální, které se znevýhodněním souvisí, respektive mohou být jeho důsledkem. Jedná se o důsledky jak pro jedince, tak i pro jeho okolí. Součástí každé kapitoly je otázka organizace, způsobu a možností edukace a rozvoje znevýhodněných spoluobčanů. Text publikace není pojat jako vybrané kapitoly, autoři byli při zpracování vedeni snahou postihnout vzájemné souvislosti diskutovaných jevů a předložit čtenářům text mající charakter kompaktního celku.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKY

1

Vymezení speciální pedagogiky

Cílem této části textu je:

- vymezit speciální pedagogiku jako vědní obor, její předmět a cíle
- vymezit pozici speciální pedagogiky v systému věd
- charakterizovat dílčí subdisciplíny speciální pedagogiky
- charakterizovat jednotlivé etapy v oblasti vývoje přístupu společnosti ke znevýhodněným jedincům a zároveň vymezit aktuální trendy, které se ve speciální pedagogice a v přístupu ke znevýhodněným jedincům uplatňují.

1.1 Vymezení speciální pedagogiky, jejího předmětu a cílů

Speciální pedagogika je velmi významný a rozvinutý obor pedagogiky. Její poslání a význam spočívá v speciální edukaci a rozvoji jedinců, kteří mají oproti většině ostatních speciální edukační potřeby a kteří pro svůj rozvoj potřebují speciální přístup a péči.

V tomto textu se snažíme vymezit speciální pedagogiku jako samostatný vědní obor v systému pedagogických věd, s jeho specifickým předmětem a cíli v podobě, v jaké je aktuálně vymezován předními odborníky. Z tohoto hlediska má naše vymezení charakter paradigmatu. Ve vymezení vycházíme ze stávajících **trendů**, o kterých se stručně zmiňujeme v další části textu. Jejich uplatňování se odráží mimo jiné i v používané terminologii. V současnosti se můžeme

setkat s pojmy postižení, handicap, znevýhodnění. V našem učebním textu se v souladu s trendy a vývojem postoje společnosti přikláníme k používání pojmů **znevýhodnění** nebo **handicap**. Dále v textu používáme pojem **porucha**. Důvodem je ta skutečnost, že pro řadu problémů, se kterými se speciální pedagogika potýká, je převzata lékařská terminologie. V této souvislosti se lze již dlouhodobě setkat s názorem, že lékařský pojmový aparát je třeba nahradit pojmovým aparátem pedagogickým.¹ Tento pedagogický optimismus nechceme zpochybňovat. Je však nutné konstatovat, že terminologie a přesný popis symptomatologie poruch, kterými se speciální pedagogika zabývá, jsou nezbytné, a to z důvodů správné diagnostiky vedoucí k stanovení speciálních způsobů rozvoje a edukace jedince. Právě v oblasti edukace jedinců se znevýhodněním rovněž dochází k významným posunům v terminologii a v částech textu věnovaných dané problematice budeme respektovat příslušný terminologický aparát vymezený v rámci platné legislativy (jedná se především o pojmy jako speciální vzdělávací potřeby, zdravotní postižení, případně zdravotní či sociální znevýhodnění).

Speciální pedagogiku můžeme definovat jako vědní obor, který se zabývá zákonitostmi výchovy a vzdělávání, a rozvojem jedinců, kteří jsou znevýhodnění vůči většinové populaci v oblasti fyzické, psychické nebo sociální, a mají speciální výchovně vzdělávací potřeby.

Předmětem speciální pedagogiky a objektem jejích cílů jsou jedinci, kteří mají vzhledem ke svému znevýhodnění specifické (speciální) potřeby v oblasti fyzické, psychické či sociální. K dosažení uspokojování specifických potřeb, jejichž specifčnost je determinována charakterem konkrétního znevýhodnění, je pak nutné stanovovat a aplikovat speciální metody a postupy. Jedná se především o potřeby edukační a potřeby související se společenskou seberealizací a rozvojem jedince.

Základní cíl speciální pedagogiky bychom mohli vymezit jako dosažení maximální možné míry socializace znevýhodněného jedince s ohledem na charakter, rozsah a závažnost (stupěň) jeho znevýhodnění v některé, či některých z výše uvedených oblastí. S tímto obecným cílem souvisí nutnost vytváření podmínek a předpokladů, nezbytných k jeho dosažení.

¹ TITZL, B. *Postižený člověk ve společnosti: hledání počátků*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 1998. 120 s.

Dílčí cíle speciální pedagogiky pak spočívají například v dosažení určitého stupně edukace či postupného rozvoje některé oblasti u konkrétního znevýhodněného jedince, případně dosažení vnitřní akceptace znevýhodnění ze strany jedince. Cílem speciální pedagogiky je v neposlední řadě rovněž **dosažení změny v postojích některých členů společnosti vůči znevýhodněným spoluobčanům.**

1.2 Pojetí a charakter speciální pedagogiky

Jak jsme konstatovali již v úvodu, naším cílem je předložit čtenářům materiál, který jim poskytne základní orientaci v oboru, a seznámit je se stěžejními okruhy problémů, se kterými se mohou ve své praxi i v životě s vyšší pravděpodobností setkat. Z tohoto důvodu se nebudeme podrobně zabývat vývojem speciální pedagogiky jakožto vědního oboru. Dovolíme si však stručně charakterizovat nejvýznamnější trendy, které speciální pedagogiku a její pojetí zásadně ovlivňovaly či v současné době ovlivňují a podstatným způsobem tak utváří její pojetí a charakter. Tyto trendy vždy významně souvisely s aktuálním převažujícím postojem společnosti v oblasti přístupu k péči o osoby s postižením či znevýhodněním.

Přístup společnosti ke znevýhodněným jedincům se v kontextu historického vývoje formoval a vyvíjel zejména v souvislosti s mírou socioekonomické vyspělosti společnosti a s ní souvisejícím nedostatkem či přebytkem zdrojů, prosazujícím se náboženským konceptem, převládajícími celospolečenskými potřebami, mírou vědeckého poznání a dalšími důležitými vlivy.

Ve speciálně pedagogické odborné literatuře se nejčastěji můžeme setkat s periodizací základních paradigmat přístupu ke znevýhodněným jedincům v kontextu jednotlivých historických období. Z praktických důvodů se omezíme pouze na jejich stručný nástin. Poznamenejme, že uvedené členění však není možné vnímat jako univerzálně platné, spíše se jedná o převládající trendy v dané historické etapě, v jejímž rámci však může být (a často také bylo) spektrum přístupů výrazně širší.

Pro období prvobytně pospolných společností a starověku byla typická aplikace **represivního přístupu**, spočívajícího nejčastěji v přímé fyzické likvidaci postižených nebo zjevně nemocných jedinců (patrně nejznámějším případem

aplikace tohoto přístupu je likvidace dětí, které neměly předpoklady pro zvládnutí tvrdé vojenské výchovy v antické Spartě a byly na základě usnesení rodinné rady ponechány svému osudu v pohoří Taygetos). Represe mohla mít rovněž formu segregace, která ve většině případů rovněž končila smrtí postiženého jedince (například ponechání postiženého jedince na vybraném místě s minimální zásobou potravin), případně zotročování postižených jedinců a jejich zneužívání, například k tvrdé fyzické práci (uvazování nevidomých jedinců k veslům či pohonům mlýnů). Například Titzl² však upozorňuje na to, že archeologické nálezy z období starověku jasně svědčí o tom, že i v tomto historickém období přežívali i velmi těžce postižení lidé, vyžadující vysokou míru pomoci a péče, a dokonce je dokladována realizace lékařských zákroků. Naopak, například Vojtko³ upozorňuje na záměrnou likvidaci jedinců s postižením v období 2. světové války, tedy ve 20. století.

Spolu s nástupem monoteistických náboženství se postupně začíná měnit postoj společnosti k jedincům s postižením směrem k přístupu **charitativnímu**, který byl typickým zejména pro období středověku. Jeho základ vychází z konceptu lásky k bližnímu a nutnosti pomoci bližnímu. Na postiženého člověka je nahlíženo jako na potřebného, tedy jako na objekt milosrdenství, ochrany a pomoci. Významnou úlohu v postupném rozvoji péče o jedince s postižením sehrává církev (zejména křesťanská). Postupně se objevují řeholní řády orientující svou činnost právě na péči o potřebné jedince a zejména při kláštrech vznikají útulky, špitály či hospice, kde byly poskytovány nejnnutnější prostředky pro život. Úroveň péče v takových zařízeních byla velmi rozdílná a zpravidla výrazněji klesala v dobách, kdy se projevoval nedostatek zdrojů. Zároveň kapacita uvedených zařízení zpravidla nedostačovala, vzhledem k vysokému počtu jedinců s tělesnými a zdravotními postiženími, objevujícími se kromě vrozených příčin rovněž v důsledku nedostatečné výživy, válečných konfliktů a velmi omezené zdravotnické péče. Přesto prosazení tohoto přístupu znamenalo významnou společenskou změnu a počátek péče o jedince s postižením.

² VOJTKO, T. *Sterilizace a eutanazie postižených v období druhé světové války*. Speciální pedagogika. 2001, roč. 11., č. 4, s. 229–238.

³ MÜLLER, O. Speciálněpedagogická gerontagogika – výsledek změn paradigmatu speciální pedagogiky. In: VOJTKO, T. (Ed.) *Speciální pedagogika. Teorie a praxe oboru v 21. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011. 278 s.

Pro období novověku, spolu s nástupem renesance a osvícenství je charakteristický přístup **humanistický**, někdy také vymežovaný jako renesančně-humanistický, vycházející z celkového rozvoje vědeckého poznání orientovaného na člověka, jehož osobnost je nahlížena jako komplex složky duchovní, fyzické, psychické a sociální. V uvedeném období dochází také (v souvislosti s již zmínovaným rozvojem vědeckého poznání) k rozvoji medicíny a postupné profilaci péče o jedince s postižením. V tomto období vznikají první specializované ústavy pečující o jedince s postižením a objevují se rovněž počátky specializovaného vzdělávání, k němuž přispělo postupné prosazení myšlenek J. A. Komenského a dalších humanistů, prosazujících všeobecné a všestranné vzdělávání pro všechny lidi, bez rozdílů pohlaví, původu a stavu.

Přelom 19. a 20. století přináší další významný vývojový zlom v oblasti celkového přístupu k jedincům s postižením a postupné prosazování **rehabilitačního** a **preventivního** paradigmatu. Poprvé v dějinách se začíná systematicky propojovat léčba s edukací. Snaha o vzdělávání tělesně a zdravotně postižených jedinců, objevující se v období humanismu, byla dále postupně rozvíjena o mechanismy specializovaného odborného vzdělávání a přípravy na povolání, odehrávající se nejčastěji ve specializovaných ústavech a školách (v Praze od roku 1913 například ve známém Jedličkově ústavu). Zároveň s rozvojem rehabilitační péče se v období po druhé světové válce začínají rozvíjet také mechanismy cílené prevence, vycházející ze snahy vzniku defektu nebo nemoci spíše zamezit, než jej následně odstraňovat či zmírňovat.

Ve druhé polovině 20. století se spolu s dalším rozvojem léčebných, výchovně vzdělávacích i preventivních postupů zejména ve vyspělejších zemích stále silněji prosazuje **integrační** přístup, charakteristický snahou o maximální zapojení osob s postižením či znevýhodněním do většinové intaktní populace, a to ve všech oblastech života jedince, samozřejmě s přihlédnutím k jeho individuálním potřebám a možnostem. V naší zemi je počátek integrativních snah možné výrazněji sledovat až po roce 1989.

V současnosti lze pak sledovat stále výraznější prosazování se přístupu **inkluзивního**, založeného na výrazném posunu ve vnímání postižení či znevýhodnění jedince. Přítomnost těchto jedinců ve společnosti je vnímána jako projev přirozené diverzity společnosti a snahou je tak jedince vůbec nevyčleňovat z přirozených sociálních vazeb. Potřeby znevýhodněných jedinců, doposud často označované jako „speciální“, jsou vnímány jako individuální potřeby jedince

a cílem je postupně společenské (výchovně vzdělávací, pracovní či sociální prostředí v širokém slova smyslu) uzpůsobovat tak, aby vyhovovalo co nejširšímu spektru individuálních potřeb jedince. V České republice je téma postupného rozvoje a prosazování prvků inkluzivního přístupu aktuální teprve několik málo let a je zřejmé, že k jeho výraznějšímu prosazení vede ještě dlouhá cesta.

Další neopomenutelný trend prosazující se v současném pojetí speciální pedagogiky lze charakterizovat jako stále intenzivnější prosazování paradigmatu **komplexnosti přístupu** ke znevýhodněným jedincům. Speciální pedagogika se neomezuje pouze na problematiku speciálního vzdělávání, zabývá se celým spektrem problémů spojených s konkrétním jedincem, tedy nejen zákonitostmi výchovy a vzdělávání, ale i otázkami společenské seberealizace a jejími mezemi, možnostmi kompenzace, terapie a rehabilitace. V neposlední řadě lze rozvoj komplexnosti přístupu ke znevýhodněným osobám sledovat i v kontextu rozvoje zkoumání v rámci konceptu kvality života jedince.

Doplňme rovněž, že uvedený komplexní přístup je v současné době ještě podpořen rozvojem a další specializací péče o znevýhodněného jedince v **průběhu celého jeho života**. Dokladem je postupné etablování speciálně pedagogických přístupů vycházející z rozšiřování (nejen) věkového spektra klientů až směrem k seniorům a z konceptu důležitosti celoživotního učení a především již zmiňované celoživotní podpory. Do spektra zájmu speciální pedagogiky se tak dostávají i cílové skupiny dříve spíše opomíjené a rozvíjejí se například speciální (případně speciálně pedagogická) andragogika či dokonce speciální (případně speciálně pedagogická) gerontagogika. Tu lze podle Müllera⁴ vymezit jako obsahovou součást speciální pedagogiky, která se zabývá osobami seniorského věku se speciálně pedagogicky akceptovatelnou příčinou znevýhodnění (ať již způsobenou involučními nebo chorobnými změnami – například změnami paměti či demencí) a jejich podporou realizovanou za účelem udržení žádoucího společenského postavení. Jejím předmětem je tedy nejen ona příčina znevýhodnění vyskytující se v období stáří, ale (pozn. autorů: v kontextu pokračující humanizace a individualizace přístupu ke znevýhodněným jedincům) především její nositel (osoba seniorského věku vyžadující odbor-

⁴ MÜLLER, O. Speciálněpedagogická gerontagogika – výsledek změn paradigmatu speciální pedagogiky. In: VOJTKO, T. (Ed.) *Speciální pedagogika. Teorie a praxe oboru v 21. století*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011. 278 s.

nou péči) a jeho enkulturace (především z pohledu speciálně pedagogické praxe).

Nutnost komplexního přístupu ke znevýhodněným jedincům se zřetelně odráží i v rovině vztahu **speciální pedagogiky k ostatním vědním oborům**. Vzhledem k jejímu pojetí jako samostatného vědního oboru v rámci pedagogických věd má samozřejmě nejtěsnější vztah a propojenost s **pedagogikou**. Ke svým speciálním postupům a metodám, jak edukačním, tak rehabilitačním a terapeutickým apod., speciální pedagogika využívá teoretická východiska a praktické zkušenosti z **psychologických disciplín** (například vývojová, pedagogická, sociální psychologie, psychopatologie), **medicínských oborů** (například somatologie, psychiatrie) a **biologických oborů** (například fyziologie, neurobiologie a další): speciální pedagogika ve vysoké míře vychází z medicínského poznání podstaty vad a poruch a snaha o jejich nápravu a léčbu je součástí komplexního přístupu k jedinci.

Dále čerpá a je spjata s dalšími společenskovědními obory, z nichž není možné opomenout například **sociologii** (vychází se z poznatků o uspořádání společnosti, vztazích mezi jejími členy a možnostmi jejich ovlivňování), **filozofii a etiku** (především v oblasti celkového přístupu k osobám s postižením, vnímání integrace znevýhodněných jedinců jako společenské hodnoty – Mühlpachr zde hovoří o takzvané axiologické dimenzi integrace,⁵ v oblasti formování vlastních postojů ke znevýhodněným jedincům apod.). V rovině zajištění některých sociálních potřeb jedince získává na významu **sociální práce**.

V rámci zajištění komplexní podpory znevýhodněným jedincům se dnes nelze obejít bez poznatků z oblasti **práva** a jasně vymezeného legislativního rámce a rovněž například bez adekvátního ekonomického zajištění celého systému péče a souvisejícího využití poznatků z oblasti **ekonomie**.

Spolu s mírou technického rozvoje společnosti a rozvojem kompenzačních pomůcek, rozvojem informačních technologií a dalších prvků technické podpory a souvisejícími rostoucími možnostmi jejich využití ve prospěch znevýhodněných jedinců, získává na významu spolupráce s **technickými obory**, jakými jsou například **protetika, informatika** či **kybernetika**.

⁵ MÜHLPACHR, P. (Ed.) *Dilemata speciální pedagogiky*. Brno: MSD, 2004.